

Araştırma Makalesi

Direktör Âli Bey'in Geç Keşfedilmiş Bir El Yazması Eseri: "Küçük Bir Seyahat"

A Late-Discovered Direktör Âli Bey's Manuscript: "Küçük Bir Seyahat"

Batuhan ERDOĞAN¹

¹ Arş. Gör., İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, erdogan.bthn@gmail.com

Öz: Tanzimat Dönemi ediplerinden Direktör Âli Bey (1846-1899) piyes, hikâye ve mizah alanlarının yanı sıra seyahatname türünde de eserler veren bir yazardır. Yazarın bu türde yazılmış *Seyahat Journali* adlı eseri dışında, edebiyat tarihlerinde yer almayan ve Hakkı Tarık Us tarafından 1940 yılında Mizancı Murat'a atfedilmiş "Küçük Bir Seyahat" başlıklı bir eseri daha bulunmaktadır. Bu çalışmanın ilk bölümünde "Küçük Bir Seyahat" in ortaya çıkış süreci ve Us'un tefrika hâlinde yayımladığı metin ile Muallim Cevdet Yazmaları arasında bulunan el yazmasının farklılıkları ele alınmıştır. İkinci bölümde "Küçük Bir Seyahat", seyahatname türünün özellikleri ve yazarın bu türdeki diğer eseri dikkate alınarak incelenmiştir. Âli Bey'in fikirlerinden hareketle, uzun süreli yolculukları anlatan "mühim" seyahatler ile kısa menzilli "küçük" seyahatlerin anlatı unsurlarını etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca bu bölümde, gezi sırasında ziyaret edilen yerlerin ve aralarında Türk edebiyatının önemli isimlerinden Ahmet Mithat Efendi'nin de bulunduğu yol arkadaşlarının yazarda bıraktığı izlenimler değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: gezi yazısı, seyahatname, Ahmet Mithat Efendi, Beykoz, *Seyahat Journali*

Abstract: Direktör Âli Bey (1846-1899), one of the literary figures of the Tanzimat Era, is an author who produced works not only in the fields of theater play, short story, and humor but also in the genre of travel literature. In addition to *Seyahat Journali*, he also wrote a work titled "Küçük Bir Seyahat", which has not been included in literary histories and was attributed to Mizancı Murat by Hakkı Tarık Us in 1940. This study examines "Küçük Bir Seyahat" in two parts. The first part discusses the emergence of the work and the differences between the text published in serial form by Us and the manuscript found in the Muallim Cevdet Manuscripts. The second part analyzes "Küçük Bir Seyahat" taking into account the characteristics of the travelogue genre and the author's other work in this genre. Based on Âli Bey's ideas, it is concluded that long-term journeys, which are described as "important" travels, and short-range "little" travels affect the narrative elements of travelogues. In addition, this section evaluates the impressions left by the companions on the journey, including prominent figures of Turkish literature such as Ahmet Mithat Efendi, and the places visited during the trip.

Keywords: travelogue, travel writing, Ahmet Mithat Efendi, Beykoz, *Seyahat Journali*

Atıf: Erdoğan, B. (2024). "Direktör Âli Bey'in Geç Keşfedilmiş Bir El Yazması Eseri: "Küçük Bir Seyahat"". *Edebî Eleştiri Dergisi*. 8(1): 68-85.

DOI: 10.31465/eeder.1341397

Geliş/Received: 04.08.2023

Kabul/Accepted: 02.12.2023

Yayın/Published: 26.03.2024

Giriş

Tiyatro ve mizah alanlarının Tanzimat Dönemi edebiyatında öne çıkan isimlerinden Direktör Âli Bey, aynı zamanda bir seyahatname yazarıdır. Düyun-ı Umumiye İdaresindeki müfettişliği sırasında çıktığı seyahate dair izlenimlerini aktardığı *Seyahat Jurnalı*, yazarın bu türdeki en ünlü eseridir. Âli Bey'in Musul, Bağdat ve Bombay gibi payitahta uzak yerleşim yerlerine yaptığı dört yıllık seyahatinin anlatıldığı *Seyahat Jurnalı*'nin dışında, içlerinde Ahmet Mithat Efendi'nin de bulunduğu bir grupta yapılan Beykoz gezisinin anlatıldığı "Küçük Bir Seyahat" başlıklı bir eseri daha bulunmaktadır.

Seyahatler farklı niyetlerle gerçekleştirilebilir. Yolculuğu anlatan bir metin; hac seyahati, ticaret, keşif, bilimsel araştırma ve turistik gezi gibi çeşitli amaçlarla çıkılan seyahatleri içerebilir. Başka bir deyişle yolculuğun niteliğine göre, ana hatlarıyla iki tür seyahat metninden bahsedilebilir: Bir seyahat metni; uzak yerlere yapılan, süresi uzun ve ciddi niyetlerle çıkılan yolculukları ifade edebileceği gibi birkaç günlüğüne, yakın muhitlere yapılan keyfi bir yolculuğu da anlatabilir. Âli Bey'in yukarıda adı geçen eserleri, bu iki farklı yolculuk türünü konu etmesi açısından önem taşımaktadır. *Seyahat Jurnalı*'nde İstanbul'dan Hindistan'a uzanan dört yıllık uzun süreli bir yolculuk söz konusuysen, asıl konumuz olan "Küçük Bir Seyahat"te dört gün süren kısa bir gezinti anlatılmaktadır. Yazarın kelimeleriyle ifade edecek olursak, ilk yolculuk "mühim" bir seyahatken dört günlük Beykoz gezintisi "küçük" bir seyahattir.

Bu çalışmada Direktör Âli Bey'in Beykoz civarında çıktığı bir gezisini anlattığı eseri "Küçük Bir Seyahat" ele alınmıştır. Eserin Âli Bey'e ait bir el yazması olması, ancak 1940 yılında Hakkı Tarık Us tarafından Mizancı Murat'a atfedilmesi nedeniyle, edebiyat tarihine katkı sağlayacağı düşünülerek çalışmanın ilk bölümünde, eserin ortaya çıkış süreci ve Us'un tefrikasında kullandığı metin ile çalışmamızda yararlandığımız Muallim Cevdet Yazmaları arasında yer alan metnin farklılıkları belirtilmiştir. İkinci bölümde ise "Küçük Bir Seyahat", gezi yazısının ayırt edici özellikleri göz önünde bulundurularak incelenmiş, yolculuk süresinin metinlerin kurgusunu etkileyip etkilemediği tartışılmıştır. Ayrıca gezi sırasında ziyaret edilen mekânlar ve aralarında Türk edebiyatının önemli isimlerinden olan Ahmet Mithat Efendi'nin de bulunduğu yol arkadaşlarının yazarda bıraktığı izlenimler değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Direktör Âli Bey'in seyahatname yazarlığı çerçevesinde "Küçük Bir Seyahat"i açıklamak ve yolculuğun niteliğinin metinlere yansımalarını değerlendirebilmek için yazarın bu türdeki bir diğer eseri *Seyahat Jurnalı*'nden kısaca bahsetmek yerinde olacaktır.

Seyahat Jurnalı, edebiyat araştırmacıları tarafından farklı şekillerde sınıflandırılır: Eser, Orhan Okay'a göre "yeni dönemin ilk günlük örneğidir" (1997: 448). Bunun yanında metnin türünü "gezi notları" (Karaalioğlu, 1982: 311), "seyahat yazıları" (Kocatürk, 1964: 697) ve "seyahat edebiyatı örneği" (Banarlı, 1983: 998) olarak kabul eden çalışmalar da mevcuttur. Eserin sınıflandırılmasındaki farklılıkların nedenini, anlatım tekniklerinde aramak mümkündür. Âli Bey, metinde farklı türlere özgü anlatım tekniklerini bir arada kullanır. İzlenimlerin aktarılmasından önce tarih belirtilmesi, samimi bir anlatım tutumunun tercih edilmesi ve genellikle yaşanan ilginç olayların aktarılması *Seyahat Jurnalı* ile günlüklerin ortak özellikleri olarak kabul edilebilir. Ancak "günlük tarzında yazılmış gibi görünse de gezi yazılarında günlüklerdeki gibi basit bir yer ve zaman kaygısı yoktur. Bazı gezi yazılarının günü gününe notlar tutularak yazılması sadece şekille ilgili bir tutumdur." (Kurt, 2008: 44). Öte yandan metnin merkezinde yazarın kendisinden ziyade mekânların yer alması ve anlatılan bölgenin sosyal hayat, coğrafya, tarih, ekonomi, iklim ve inanç dünyası gibi farklı açılardan tanıtılması eserin seyahatnamelerle ortak yönlerini oluşturmaktadır.

Türk edebiyatında seyahatnameler genellikle müstakil bir tür olarak kabul görmeyip hatırat ya da günlük türü içinde değerlendirilmiştir (Asiltürk, 2009: 912). Bu durumun ortaya çıkma sebeplerinden biri, özellikle sınır ihlallerinin sıklıkla yaşandığı metinlerdir. Örneğin Fransız yazar Montaigne'in *Journal de voyage* [*Yol Günlüğü*], Albert Camus'nün *Journaux de voyage* [*Yolculuk Günlükleri*], Âli Bey'in *Seyahat Jurnalı* ve Burhan Arpad'ın *Gezi Günlüğü* eserlerinin başlıkları dahi seyahat/gezi metni ile günlük arasındaki geçişken yapıyı göstermektedir.

Jan Borm, seyahat metinleri için kullanılan “seyahat edebiyatı”, “seyahat yazısı”, “seyahat anlatısı”, “seyahat günlüğü” gibi çeşitli terimlerin metnin sınırları ve seyahatin bir tür olup olmadığı konusunda ihtilafın mevcut olduğunu gösterdiğini belirtir ve bazı eleştirmenlerin seyahat yazılarını başlı başına bir tür olarak değerlendirdiklerini, ancak birtakım eleştirmenlerin onu daha büyük bir türün alt türü olarak kabul ettiklerini sözlerine ekler. Borm, karma/hibrit olarak sınıflandırdığı seyahat yazılarını okurun beklenti ufkundan hareketle tanımlama girişimde bulunur. Buna göre bir seyahat metni, neredeyse her zaman birinci şahıs tarafından anlatılır ve okur, metinde karşılaştığı yolcuğun gerçekten yaşandığını varsayar. Bu metinlerde yazar, anlatıcı ve ana karakter aynı kişidir ve metinler her ne kadar kurmaca öğeleri içerme potansiyeline sahip olsa da baskın özelliği kurmaca dışı olmasıdır (2016: 13-17). Bu açıdan araştırmacıların *Seyahat Jurnalı*'ni farklı terimler altında değerlendirmelerinin nedeni, seyahatname türünün karma yapısında aranabilir.

Âli Bey, resmi görevleri nedeniyle gerek memleketi İstanbul'dan uzakta olan taşra şehirlerinde gerekse Osmanlı Devleti sınırlarının dışında bulunan yerlerde uzun süre boyunca yaşamak zorunda kalır. Yazar, Düyun-ı Umumiyedeki memuriyeti sebebiyle İstanbul'dan Bağdat'a ve oradan da Hindistan'a uzanan dört yıllık, mecburi seyahatinin izlenimlerini *Seyahat Jurnalı*'nde aktarır. 1314 senesinde [M. 1896], Rauf Bey Kütüphanesi sahibi Mustafa Rauf tarafından yayımlanan eser; ziyaret edilen şehirler, tarihî mekânlar, mabetler, seyahat vasıtaları ve bölgede yaşayan insanları yansıtan yirmi adet fotoğrafla zenginleştirilmiş bir baskıya sahiptir.

Seyahat Jurnalı'nde Âli Bey'in 15 Ocak 1885-10 Aralık 1888 tarihleri arasındaki yolculuğu anlatılır: İskenderun'a varmak üzere Lloyd Kumpanyasının bir vapuruna binerek İstanbul'dan ayrılan yazar, yaklaşık yedi ay boyunca Güneydoğu Anadolu'da yer alan tuzlaları ve Düyun-ı Umumiye memurlarını teftiş eder; Halep, Kilis, Siverek, Diyarbakır, Siirt, Bitlis ve Muş'u dolaşır. Yedi ay sonunda İstanbul'a dönme hazırlığı yaparken Düyun-ı Umumiye tarafından verilen yeni bir görev nedeniyle Diyarbakır'dan Bağdat'a doğru yola çıkar. Bağdat yolculuğu esnasında “kelek” adı verilen bir tür yerel sal vasıtasıyla Dicle Nehri üzerinde seyahat eder. Bu sürede Hasankeyf, Cizre, Musul, Tikrit ve Samarra'yı ziyaret eder.

Yazar, dört yıllık seyahati müddetince pek çok millet, inanç ve kültürden insanla karşılaşır. Güneydoğu Anadolu, Orta Doğu ve Hindistan gibi geniş bir coğrafyada seyahat etmesi farklı ekonomik, sosyal, kültürel ve dinî yapıları gözlemlemesine fırsat verir. Seyahatnamesinde vakit geçirdiği yerlerin doğal güzellikleri, mimari yapısı, eski medeniyetlerden kalan mirası, halkın kıyafet, yemek ve eğlence kültürü, kadın-erkek ilişkileri, ekonomik yaşam gibi konular hakkındaki bilgi ve değerlendirmelerini aktarır. Yabancı olduğu kültürleri daha iyi tanıyabilmek için yolculuğu sırasında özellikle kamusal alanları ziyaret eder.

Seyahatnameler çoğunlukla egzotik deneyimleri anlatır. Seyyahın memleketinde açlığını çektiği şeyler, yurt dışında egzotik olarak karşısına çıkar. Okuyucunun, kendisine yabancı olan yerleri sevmesinin temel nedeni, bu yerlerin sıra dışılık ve ilginçlik -yani egzotiklik- sunmasıdır (Botton, 2018: 86-87). *Seyahat Jurnalı*'nde ilk olarak seyahat edilen yörenin mimari ve coğrafi yapısı, nüfus bilgileri, insanların kıyafetleri ile geçim kaynakları gibi genel bilgiler verilir. Yazar,

bölgenin panoramasını çizdikten sonra, okuyucunun dikkatini yeni ve farklı bulunacak şeylere çeker: Deveye binen silindir şapkalı bir İngiliz, vahşi hayvan pazarı, cinli olduğuna inanılan mağara, eşkıyalara ait olduğu söylenen bir kale, Banyanların ceset yakma törenleri, Parsilerin ölülerini kartallara yedirme merasimi gibi İstanbul okurunun yabancı olduğu konular, eserdeki egzotik manzaralara örnek olarak gösterilebilir.

Bağdat ve çevresini teftiş ettikten sonra görevinden azledilen Âli Bey, bir süre burada geçici belediye hizmetlerinde bulunur. Hükûmet tarafından harcırah tahsis edilip başkente davet edilmesi üzerine İstanbul'a dönmeye karar verir. Yağış mevsimi olduğu için karada seyahat etmek istemeyen ve deniz yolunu tercih eden yazar, Basra Körfezi'ne hareket eder; ancak Basra'dan Süveys'e giden gemilerin seferleri düzensiz olduğu için Bombay'a gitmek zorunda kalır. Hint Okyanusu'nda süren altmış saatlik tehlikeli yolculuğunun ardından Bombay'a varır. Bir süre Bombay'da vakit geçirdikten sonra 10 Aralık 1888'de İstanbul'a ulaşır.

Zygmunt Bauman, bir yeri seyyah olarak gezmek ile turist olarak dolaşmanın farklı deneyimler olduğunu söyler. Ona göre turistin hedefi bir yere ulaşmak değil, hareket etmektir. Bu hareketi sırasında turist, karşılaştığı yerel halkla ancak köksüz ilişkilere girebilir; iletişimde derinleşemez. Turistler gezilere kendi seçimleriyle çıktığı için gerektiğinde evlerine dönebilme imkânına sahiptir. Dolayısıyla onlar için yuvayı terk etme kararı almak oldukça kolaydır. Turist, "dünyanın neresi ve hangi parçalarıyla 'yüz yüze' gelineceğini ve bu ilişkinin ne zaman kesileceğini" seçme lüksüne sahiptir. Onun bakış açısı anlık, seyyal ve derinliksizdir (2000: 126-129). Evine ne zaman döneceği belirsiz olan seyyah ise yolculuğunda ona eşlik edecek bir turist rehberi olmadığı için yerel halkla iletişime geçmek zorundadır. Turist, genellikle sürprizlere açık olmayan bilinen rotaları izlerken seyyah, çoğunlukla beklentilerinden farklı manzaralarla karşılaşır. Âli Bey, bulunduğu yerlerde kimi zaman mecburiyetten kimi zaman ise merakının sevkiyle yerel halkla ilişki kurar: Tüccarlarla pazarlığa tutuşup alışveriş yapar. Bölgenin ileri gelenlerinin evlerine misafir olur. Kendisine yabancı olan ritüelleri gözlemlemek için özel izinler alır. Onun yolculuğu, bir tercih değildir; memuriyeti dolayısıyla yaptığı bu seyahat, mecburiyetten kaynaklanır. Yazar, evine çok daha kısa sürede kavuşmayı hesap etse de dört yıl boyunca İstanbul'dan ayrı kalır. Dolayısıyla *Seyahat Jurnalı*'nin bir turistten ziyade, yazarın da ifade ettiği üzere, "herkesçe malum" olana değil "buralarca meçhul" olana (Âli Bey, 1314: 2) dikkat eden bir seyyahın kaleminden çıktığını söylemek mümkündür.

1. "Küçük Bir Seyahat" Üzerine

Edebiyat tarihi, var olduğu bilinen ancak ortadan kaybolan ya da varlığından hiç haberdar olunmayıp sonradan keşfedilen birçok eserle doludur. "Küçük Bir Seyahat"ın de edebiyat tarihindeki serüveninin benzer bir çizgide geliştiği söylenebilir: Eserin el yazması bir defter olup yayımlanmaması, metnin içinde yazılma tarihi ve müellif isminin yer almaması ve tahminlerimize göre iki nüshanın bulunması eserin "yeniden keşfini" geciktirmiştir denebilir.

"Küçük Bir Seyahat" ilk defa 19 Eylül-14 Ekim 1940 tarihleri arasında *Vakit* gazetesinde, Hakkı Tarık Us tarafından tefrika hâlinde yayımlanır. Gazetenin 18 Eylül 1940 tarihli sayısındaki tefrika duyurusunda "Mizancı Murad Bey'in neşrolunmamış bir eseri: Küçük bir seyahat" başlığı kullanılır. Gazetenin sonraki sayısında ise "Keşfedilmiş bir eser: Mizancı Murad'ın Ahmed Mithat'a verdiği kitap" başlığı altında, Hakkı Tarık Us, gezinin ne zaman yapıldığını tespit edemediğini, geziye katılan kişilerin tamamının kimliklerinin belli olmadığını ve bu soruları ancak okuyucuların yardımı ile çözebileceğini dile getirir. Eseri keşif gibi adlandırmasının sebebinin ise gazetenin 19 Eylül 1940 tarihli sayısında şöyle açıklar: "Vakit'in bugün tefrika ederek vermeye başladığı Küçük Bir Seyahat'ı keşfedilmiş bir eser sayabiliriz. Zira bu eseri Mizancı

Murad diye tanınmış zata mal eden benim. Keşif demem de bundandır.” Us, aynı yazıda söz konusu kitabı Ahmet Mithat Efendi ve oğlunun kütüphanesindeki kitapların satışı sırasında bulunduğunu belirtir: “Rastgele kırmızı bir cilt kitap alıp açtım: yazma bir kitap. Küçük Bir Seyahat başlığı altında, güzel, ince bir rika ile yazılmış, 123 sahife, imza yerinde bir kelime var: Herodot, bu da kim?”

Us, kitapla ilk karşılaşmasında metnin Ahmet Mithat Efendi’ye ait neşredilmemiş bir eser olduğunu düşünür; ancak kitabı okuduktan sonra, metinde Ahmet Mithat Efendi’nin Beykoz’daki çiftliğine misafir olan bir kişinin Hâce-i Evvel ile yaptığı geziyi anlattığını fark eder. Bunun üzerine “Küçük Bir Seyahat”ın meçhul yazarını metindeki ipuçlarından hareketle tespit etmeye çalışır. Metinde anlatıcının tarih ile az çok ıstıgalı olduğunu belirtmesi, yol arkadaşlarına yakıştırdığı müstear isimleri Yunan mitolojisinden seçmesi ve gezinin sonunda Anadolu Hisarı’ndaki evine gitmiş olması Us’un aklına tek bir kişiyi getirir: Mülkiye Mektebinin ilk tarih hocası, birçok tarih kitabının yazarı ve İstanbul’da bulunduğu dönemde Anadolu Hisarı’nda konaklayan Mizancı Murat. Köşe yazısında yazara yönelik düşüncelerin bir tahmin olduğu hatırlatıldıktan sonra, seyahatin tarihi ve seyahate refakat eden kişilerin kimliklerinin henüz tespit edilemediği bildirilir ve okuyuculardan bu hususta yardım istenir. Metinde geçen Kâzım isimli köylüye, eğer hayattaysa, bu konuda müracaat edilebileceği ve gezi sırasında bir geceliğine konaklanan avcı köşkünün sahibi İzzet Paşa’nın kimliğinin tespitiyle geriye kalan belirsizliklerin çözülebileceği söylenir.

“Küçük Bir Seyahat”ın Us’un yayınından sonra dikkatleri üzerine çektiği ve eserin Mizancı Murat’a ait olduğu iddiasının kabul edildiğini söylemek mümkün değildir. Nitekim tefrikadan sonra dahi Mizancı Murat hakkında yapılan çalışmalarda bu eserin sözü geçmemektedir. Görebildiğimiz kadarıyla Us’tan sonra eserden bahseden ilk kişi Direktör Âli Bey üzerine yaptığı doktora teziyle Emir Ali Şahin’dir (2019). Şahin, çalışmasında eseri tanıtmış ve metin üzerinde tematik ve dilsel bir inceleme yapmıştır.

Metnin iki farklı şahsa atfedilmesinin sebebi eserin muhtemel iki nüshasının olmasıdır.¹ Us’un tefrika ettiği metin ile Muallim Cevdet Yazmaları içerisinde yer alan eser arasındaki metin düzeyindeki kelime nüansları ve sayfa sayıları, eserin en azından iki nüshasının olduğunu düşündürmektedir. Muallim Cevdet, kitabın başına kurşun kalemle aldığı notta eserin Direktör Âli Bey’e ait olduğunu açıkça belirtir:

“Bu kitap merhum Âli Bey’indir ki Düÿün-ı Umûmiye direktörüyken vefat etmiştir. *Resimli Mecmua*’nın 1926 senesi nüshalarının birinde seyyarelerin yeryüzüne seyahati ve beşerin saadeti mevzuuna dair pek hakimane bir hikâyesi vardır. *Ayyar Hamza* tiyatrosu bu zatındır. Bir eseri de *Lehçeti’l-Hakâyık*’tır. Merhumun resmi, *Lehçeti’l-Hakâyık*’ın kabında matbudur.” (Âli Bey, t.y.: 1)

Bunun yanında Muallim Cevdet (t.y.: 41), yazma eserler üzerine tuttuğu defterine söz konusu eser hakkında “Küçük Bir Seyahat, Mehmed Âli²” notunu düşmüştür.

“Küçük Bir Seyahat”ın Âli Bey’e ait olduğunu düşündüren metin içi ip uçları da mevcuttur. Us’a eserin Mizancı Murat’a ait olduğunu düşündüren metin içi gösterge, yani metnin yazarının Anadolu Hisarı’nda yaşaması, Âli Bey için de geçerli bir bilgidir. Çünkü hem yazarın babası Yusuf Cemil Efendi’nin konağının Anadolu Hisarı yakınında olduğu hem de Yusuf Cemil Efendi ile Âli Bey’in mezarlarının yine aynı mevkide bulunduğu bilinmektedir (Şahin, 2019: 117-119).

¹ Bu çalışmada Muallim Cevdet Yazmaları arasında bulunan nüshadan faydalanılmıştır. Us’un tefrikada kullandığı deftere ulaşılamamıştır.

² Yazarın ismi bazı kaynaklarda Mehmed Âli olarak geçmektedir.

Abdurrahman Âdil [Eren], *İkdam* gazetesinde neşrettiği hatıralarında, Yusuf Cemil Efendi'nin Anadolu Hisarı'ndaki köşküne de yer verir:

"Diyojen muharriri Âli Bey'in pederi Yusûf Cemil Efendi hakkında Ziyâ Paşa'nın bir vasfıyesi dahi vardır. Anadolu Hisârı iskelesinden sola doğru bir hayli ilerledikten sonra yol, dağa sapar ve her iki tarafı selvî ağaçlarından tarh olunmuş hıyâbân başlar. (Tasvîrim 1301 senesi Temmuz'unda gördüğüm hal ve şâna ma'tuftur. Hâl-i hazırını bilmem.) Bu hıyâbân bir hayli i'vicâclardan sonra zirveye vâsıl olur ki müntehasında harem ve selamlık olmak üzere iki ayrı da'ireden mürekkeb Yusûf Cemil Efendi Köşkü gelir. Bu köşkün dağ tarafında bir araba yolu vardır ki Sultan Aziz devrinde Üsküdar ve Çamlıca'da sakil ricâl ve Çubuklu ve Beykoz'da mukim vükelâ bu kapıdan arabalarla köşke gelirler zevk-ü sefa eylerler imiş deyu o zamana yetişmiş ehl-i sefa rivâyet ederler idi." (Çatma, 2021: 651)

Muallim Cevdet'in notu ve Âli Bey'in Anadolu Hisarı'nda ikamet etmesinin yanında, metinde mizahi üsluba başvurulması ve yazarın "Küçük Bir Seyahat"te geziye katılanlara Yunan mitolojisinden müstear isimlerin verilmesiyle kurulacak edebî eser-mitoloji ilişkisi -tıpkı yazarın *Seyyareler* adlı hikâyesinde mitolojiye başvurulması gibi- söz konusu eserin Âli Bey'e ait olduğunu düşündürdiren diğer unsurlardır.

İki metin arasındaki farklara değinmek gerekirse Us, Ahmet Mithat Efendi'nin kütüphanesinde bulunduğu cildin 123 sayfa olduğunu belirtir. Muallim Cevdet yazması ise 30 varak, 59 sayfadan ibarettir. Gazetede tefrikada Yunan mitolojisinden seçilmiş müstear isimlerin gerçek kimliklerinden sadece Ahmet Mithat Efendi'nin anlaşıldığı, diğer kişilerin kim olduklarının bilinmediği ifade edilmekteyken Muallim Cevdet yazmasının girişinde, piyeslerde görmeye alışık olduğumuz "Eşhas" başlığı bulunur. Bu başlık altında metnin yazarı tarafından müstear isimlere karşılık gelen gerçek isimlerin açıklandığı görülmektedir. Kişi isimlerinin yer aldığı bölümün dışında metinler arasında bulunan diğer farklara bakıldığında, Muallim Cevdet yazmasının Ahmet Mithat Efendi'ye gönderilmiş olan defterden daha sonra kaleme alındığı ya da metin üzerinde bazı düzeltmelerin yapıldığı söylenebilir. Çünkü gazete tefrikasında yer alan birkaç cümle ve kelimenin yazmada, Âli Bey tarafından karalanıp düzeltildiği anlaşılmaktadır. Aşağıdaki tabloda iki metin arasındaki farklar dizgi sıralarına göre gösterilmiştir:

Hakkı Tarık Us'un <i>Vakit</i> Gazetesinde Yayımladığı Metin	Muallim Cevdet Yazmaları Arasında Yer Alan Metin
Âlâm ve evca-ı müthîşesini unutmak için kendisinin tabakat-ı süflada yuvarlanan muhtâc-ı himmet olan milyonlarca biçareler hakkında ifâ etmiş olduğu hüsn-i hizmeti derhatır etmek kâfi geliyor! (21 Eylül 1940: 5)	Âlâm ve evca-ı müthîşesini unutmak için kendisinin tabakat-ı süflada yuvarlanan biçareler hakkında ifâ etmiş olduğu hüsn-i hizmeti derhatır etmek kâfi geliyor! (6) ["muhtâc-ı himmet olan milyonlarca" ifadesinin üstü karalanmış.]
Muhatabın istihlakiyle mütenasip olacak derecede kalemini büyütüp kalın tarafını çevirmeye muvaffak olan yine odur. (22 Eylül 1940: 5)	Dilerse kalemini büyütüp kalın tarafını çevirmeye muvaffak olan yine odur. (7)

Muallim Cevdet Yazmaları arasındaki metinde, Ahmet Mithat ve eşlerinden bahsedildiği sırada "Biri Müslüman diğeri Hristiyan olmak üzere iki haremi birçok senelerden beri kemâl-i imtizaç üzere yaşıyorlar ve çocuklarını terbiye ediyorlar." (13) cümlesi dipnotta yer almaktadır. Us'un tefrikasında bu dipnot bulunmamaktadır.

Yoksa şuracıkta daha nice kusurlarını tatad eylemiş olacaktım. (25 Eylül 1940: 5)

Yoksa şuracıkta daha nice cilvesini tasvir eylemiş olacaktım. (17) ["nice kusurlarını tatad eylemiş olacaktım" bölümü karalanmış.]

Zaten ikide birde dilinin iğneye, kollarının da “Üsküdar gömleğine” muhtaç olduğunun sebeb-i aslısi dahi bu imiş. (28 Eylül 1940: 5)	Zaten ikide birde dilinin iğneye, kollarının da “Toptaşı gömleğine” muhtaç olduğunun sebeb-i aslısi dahi bu imiş. (25) [“Üsküdar” kelimesinin üstü çizilmiş.]
... düz bir mahallin üzerinde dal budak salıvermiş yüz yıllık meşe altına konduk. (28) [Muallim Cevdet yazmasında “budak” kelimesi, kırmızı kurşun kalemle metne sonradan eklenmiş.]	
... otlar çayırdaki kuruyup çürüyor yahut biçtirecek adam bulunamıyor. (30 Eylül 1940: 5)	... otlar çayırdaki kuruyup çürüyor yahut biçtirecek adam intizar ediliyor. (30) [“bulunamıyor” kelimesinin üzeri çizilerek “intizar ediliyor” olarak değiştirilmiştir.]
... Riva Deresi ovasının sol cihetini kat eden birtakım dağlıktır. (1 Birinciteşrin 1940: 5)	... Riva Deresi ovasının sol cihetini kat eden silsileciktir. (32) [“birtakım dağlıktır” karalanıp kurşun kalemle üst kısma “silsileciktir” kelimesi eklenmiş.]
Karadeniz’e yansıyan güneş ışıklarını “Sanki Afrika, Avrupa’ya dönmüş.” cümlesiyle anlatan Âli Bey, dipnotta “Yani “Kara”deniz “ak” olmuş.” (37) diyerek esprisini açıklar. Bu dipnot, tefrikada yer almamaktadır. Muallim Cevdet yazmasında ise kurşun kalemle metne sonradan eklenmiştir.	
Us’un metninde, yazar ve arkadaşlarının bir gece evinde misafiri oldukları İzzet Paşa’ya teşekkürlerini içeren tezkere yer almamaktadır. Muallim Cevdet yazmasında ise farklı bir kalemle sonradan eklendiği belli olan parça şu şekildedir: “İzzet Paşa! Hüsn-i tabiat-ı müsellemenizin intihap eylediği bu Boyalık mevki-i dilgüşasında maişet-i muntazama ve mütemeddinenizin delaletiyle vücuda gelmiş bu küçük avcı dairesinde bir gece ikamet ve istifade ve tezevvuk ile biz dahi bahtiyar olduğumuzdan dolayı hân-ı samimü’l-kalp teşekkür ederiz.” (42)	
... birkaç Ermeni çapkını raks etmeye başladılar. (14 Birinciteşrin 1940: 5)	... birkaç Ermeni delikanlısı raks etmeye başladılar. (57) [“çapkını” kelimesi karalanmış.]

Tablo 1: Tefrika ve Kitap Arasındaki Farklar

“Küçük Bir Seyahat”ın kaleme alındığı tarihi tespit etmek mümkün olmasa da gezinin yapıldığı tarihle ilgili tahmin yürütülebilir: Eserde gezinin başlangıcının “nisanın otuzuncu perşembe günü” olarak gösterilmesi ve bir gece Ahmet Mithat Efendi’nin Akbaba’daki çiftliğinde misafir olduğunun ifade edilmesi, gezi yılının tespiti konusunda bir hareket noktası olabilir. Ahmet Mithat Efendi’nin misafir ağırlamayı çok sevdiği Akbaba’daki çiftliğini 1880 yılında satın aldığı (Gökçek, 2022: 149-150) ve Âli Bey’in 1899’da vefat ettiğini göz önünde bulundurduğumuzda, Rûmî takvimde 30 Nisan’ın perşembe gününe denk geldiği üç yıl karşımıza çıkmaktadır: 1887, 1892 ve 1898. *Seyahat Jurnalı*’nden öğrendiğimize göre Âli Bey, 1887 yılında Bağdat’ta bulunmaktadır. Dolayısıyla Beykoz gezisinin 30 Nisan 1308 [12 Mayıs 1892] veya 30 Nisan 1314 [12 Mayıs 1898] tarihlerinden birinde gerçekleştiği söylenebilir.

2. Seyahatin Küçüğü: Birkaç Günlük Gezinti

Seyahatname türü içinde değerlendirilen metinler, çoğunlukla “yurt içi” ve “yurt dışı” başlıkları altında coğrafya merkezli bir tasnife tabi tutulur. Bunlara ek olarak çağın değişmesiyle birlikte gelen yeni seyahat ve seyyah tiplerinin de etkisiyle “flanör” yani aylak kent gezgini ile “turist” gezisi gibi yeni ayrımlar da söz konusudur (Kılıç, 2020: 189). Dolayısıyla literatürün seyahatnameleri sınıflandırırken gözettiği unsurların başında, seyahat edilen coğrafyanın ya da seyyahın kimliğinin geldiği söylenebilir.

"Küçük Bir Seyahat" Âli Bey ve birkaç arkadaşının yurt içinde yaptıkları dört günlük kır gezisini anlatan bir eserdir. Yazar, eserin başlığındaki "seyahat" kelimesinin okuyucuların zihnine kıtalar arası yolculuk yapan ünlü seyyah ve kâşiflerin eserlerini getirebileceğini düşünür. Bu nedenle eserinin diğer seyahatnamelerden farklı olduğunu vurgulayarak okurlara uyarıda bulunur:

"Seyahat kelimesini bâlâda görünce okuyanlar belki mühim bir şey zannederler. Çünkü o unvan altında mütalaa ettikleri kitapların Emin Bey'in, Vambery'nin, Samuel Baker'in, Stanley'in Asya ve Afrika seyahatnameleri gibi mühim asar olması iktiza eder. Bizimki öyle değildir. Beykoz'dan Riva Deresi'yle Karadeniz sahiline azimet ve Alem Dağı üzerinden avdet etmekten ibarettir." (Âli Bey, t.y.: 1)

M. Kayahan Özgül (2011: 24), ciddi bir amaç taşınması ve katedilen mesafenin uzunluğu açısından "seyahat" ve "gezi" kelimelerinin eş anlamlı olarak kullanılmasını doğru bulmaz: "Gezmek fiilinin menzili kısadır; nasıl ki 'komşu gezmesi'ne 'komşu seyahati' denemiyorsa, aynı sebeple 'Asya gezisi' ve 'Çankaya seyahati' de denemez." Özgül, Osmanlı Dönemi'nde şehirden çok uzaklaşmadan yapılan günlük gezilerin seyir, teferrüç ve tenezzüh gibi kelimelerle ifade edildiğini ve birkaç günlük gezintilerde uzak yerlere gidip dönmenin mümkün olmadığını belirtir: "Dolayısıyla, bir veya birkaç günlük gezintilerin seyahatnâmesi de yazılamaz. Olsa olsa, günlükte birkaç sahife işgal etmesi veya kısa, müstakil bir metin olması mümkün." (16-17). Âli Bey'in de seyahatin küçüklüğüne yönelik okura yaptığı uyarıda, seyahat-gezinti ayrımını kastettiği iddia edilebilir. Seyahat, uzun bir zaman aralığı ile geniş bir menzili akla getirir ve genellikle ticaret, keşif ve dinî vecibelerin yerine getirilmesi gibi ciddi meseleler nedeniyle gerçekleştirilir. Seyyah gittiği yerlerde farklı inanç, dil ve kültür unsurlarıyla karşılaşır. Gezintiler ise seyahate kıyasla çok daha kısa süreli, rahatlama amacı taşıyan ve yabancılaştırmanın çoğunlukla kır ve kent yaşamının farklarından doğduğu bir yolculuk türüdür.

Seyahatlerde menzil kadar varış noktası da önem taşır. Örneğin hac yolcuğuna çıkan bir hacı adayının arzusu kutsal topraklara kavuşmaktır. Kısa süreli bir kır gezisinde ise amaç, bir yere ulaşmaktan ziyade yürüme eyleminin kendisidir. Yürümek, insana derin düşüncelere dalma fırsatı verir; "[i]nsanın kendi içinde yoğunlaşmasını sağlayan bir dönemeçtir." (Le Breton, 2019: 11). Âli Bey de yürürken özellikle arkadaşlarından ayrıldığı anlarda kendi içine yönelir. Yüksek bir tepeden orman manzarasını seyrettiği sırada düşüncelere dalar:

"Yürüyoruz, etraftakilerden yüksek ve toplu ağaçlardan hâsıl olmuş azim bir demet yolumuzu kapıyor. Kim toplamış? Onu dikmek için kimde kuvvet bulunmuş? O kadar büyük saksıyı kim imal etmiş? İnsan elinin dokunduğu, daha doğrusu dokunmasından korkulduğu her şeyden nümeyandır. Altında beyaz beyaz çiçekler peyda oluyor. Ay! Çiçekler müteharrik! Acaba hangi rüzgârın kuvvetiyle yerinden oynatılıyor? Saksı mezaristan imiş! Demet, meşagil ve rezail-i dünyeviyyeden kurtulmuş binlerce bahtiyarın hab-gâh-ı ebediyetini sayedar eden ihtiyar meşeler imiş! Çiçekler ise hanelerine avdet ederken mezarlık önünden geçen köylü kadınlarmış! Perde-i ismet suretiyle başlarını setreden bez parçalarını çiçek zannetmişiz. Kıyas ettim: O kirli bez parçaları çiçekten daha temiz, daha latif geldi!" (Âli Bey, t.y.: 27)

Kır gezintileri çoğunlukla şehrin boğucu atmosferinden kurtulmak için gerçekleştirilir. Şehirdeki uyarıcılar, tabiat içinde yürüyüşe çıkmış bir insan için cazibesini yitirir; hatta kimi zaman, kendisini tabiata yabancılaştıran bir tür düşman gibi görünebilir. Âli Bey kırdaki yürürken şehirli insanı bir makineye benzetir. Sırapınar köyü civarında, ahırın dışında yeni doğmuş buzağıyı gördüğünde, anne ve yavrunun oldukça mutlu olduğunu düşünür. Köyün dışında doğan mutlu inek yavrusu, Âli Bey'e hasta olmaya yatkın şehir insanını hatırlatır: "Kırdaki bu hâller niçin şehirde bulunmuyor? Yoksa medeniyetin kâr ve maksadı insanı tabiattan uzaklaştırmakla beraber kuvvetten düşürmekten mi ibaret? Ya bu kadar tabipler, sıhhiyeler, mualeceler ne oluyor?" (Âli

Bey, t.y.: 49). Yürüyüş sırasında yazarın düşünceleri, buzağı örneğinde görüldüğü üzere, genellikle doğadan insana doğru bir yol izler.

Etrafa seyyah gözüyle bakmak; yenilikleri algılamak, sıra dışı olanı fark edebilmek ya da sıradan olana yeni bir bakışla bakabilmek demektir (Botton, 2018: 256). Seyyahın bakışı içe veya dışa dönük olabilir: Seyhate çıkan kişinin tefekkür anlarında kendini farklı bir gözle değerlendirmesi içe dönük bakıştır. Yabancı bir kültürün ibadet tarzını gözlemlemek, egzotik tatlar denemek gibi sıra dışılıklar veya günlük hayatta dikkat edilmeyen ancak gezi sırasında yeni anlamlar çıkarılan alelade manzaralar ise dışa dönük bakışa örnek olarak gösterilebilir. Âli Bey *Seyahat Jurnalı*'nde, tamamen yabancı olduğu coğrafyalar ve bu coğrafyadaki kültürlerle karşılaşır, burada egzotik olan tamamen yabancı ve yenidir. Ancak “Küçük Bir Seyahat”, İstanbul’un kırsal bölgelerinde yapılmış birkaç günlük gezintiyi anlattığı için yazarın bakışı, sıradan olandaki yeniliği fark etmeye yöneliktir. Diğer bir deyişle uzun seyahatlerdeki egzotiğin sıra dışıdan, kır gezisi gibi kısa yolculuklardaki egzotiğin ise sıradan olandan kaynaklandığı iddia edilebilir. David Le Breton, gezi sırasında detayların öne çıktığını söyler: “Gezinti bildik olanın egzotizmini yaratır, bakışı, ayrıntıların değişimlerine duyarlı kılarak yabancılaştırır.” (2019: 76). Âli Bey’in Beykoz gezisinde, aslında bir insanın her gün karşılaşabileceği karıncaların hareketlerini incelemesi, gezintinin sıradan ayrıntılardan farklı anlamlar çıkarmaya sevk eden etkisini gösterir:

“Yumurtadan, ekmekten parçalar döktüm. Hareketimin netaici nazar-ı dikkatimi celbetti. Ben karıncaların say ü amelini usul-i müşterekeye bina etmişim. Meğer öyle değilmiş. O tatlı lokmalara malikiyet için kahramanane icra ettikleri mücadeleyi göreydiniz hayret ederdimiz. Büyücek lokmayı kapmaya muktedir olanlar hasımlarına tesadüf etmekten ihtizaren caddeyi terk ile sapa yollara düşmekteydiler. Kazara orada diğerine rast gelince şikâri iki taraflı çekerek taksim ederler, ya daha kuvvetlisi kapıp ötekini meyus bırakır veyahut şikâr kabil-i taksim değil ve kuvvetleri müsavi gelirse şikârı bırakıp mücadeleye koyulurlardı. Galip şikârını hak ederek yoluna devam ederdi. Lakin şikârını alıp gittiği mahal umumun girip çıkmakta oldukları delikten başka bir mahal değildi. Demek ki derunu daire daire taksim olunmuş. Yoksa bu mücadelenin hikmeti bulunamaz.” (Âli Bey, t.y.: 46-47)

Alışkanlıklar, şehirden uzaklaşmak ve rahatlamak amacıyla yapılan birkaç günlük kır gezintilerinde kısa süreliğine terk edilir. Günlük yaşamda mevcut olan kişiler arasındaki mesafe gezi sırasında kapanır. Yürüyüşçü yalnız başınayken ya da arkadaşlarıyla birlikteyken komik durumlara düşmekten çekinmez: Gezgini “meçhul biri olmak, yoldan geçen biri olmak, yerleşik düzende yaşayan birinin saygınlık imajı kaygısından kurtarmıştır.” (Le Breton, 2019: 48). Bu nedenle gezginin rahatlama arzusu, toplumsal normların askıya alınmasına neden olabilir. “Küçük Bir Seyahat”te bu durumun birçok örneği bulunmaktadır. Sözelimi Herkül müstear isimli Sadık Bey, şakaları ve laubali davranışlarıyla pek çok defa Ahmet Mithat Efendi’yi kızdırır. Ancak Âli Bey, onun şakalarını alttan almak gerektiğine inanır. Çünkü şehirli insan için kır eğlenceleri, gülüp rahatlayacağı etkinliklerdendir. Bu sebeple yazar, gezi boyunca birçok kez Sadık Bey’in aşırıya kaçan şakalarını yumuşatarak Ahmet Mithat Efendi’yi sakinleştirir:

“Fihakika bizim gibi makineye benzeyen insanlar için kırk yılda bir kere bu yolda kıra çıkılınca usul ve adab-ı mutadeyi bir tarafa bırakıp biraz gülmek ve naturamıza meydan vermek lazımdır. Adab-ı mutadeyi terkten kastım edep hududuna tecavüze müsaade demek değildir. “Sen”li, “ben”li şakalar, muahezeler, hafifliklerdir. İnsanoğlu bunlarda da lezzet buluyor.” (Âli Bey, t.y.: 23)

Yürümek, endişelerin baskısını hafifletmeyi ve işleri geçici bir süre unutmaya sağlasa da bazen konforsuz olabilir. Fakat konforsuzluk, yürüyüşçü için çok büyük bir sıkıntı teşkil etmemelidir, “asil harika olan, ona [konforsuzluğa] rağmen değil ondan dolayı haz almaktır.” (Gros, 2017: 11). Âli Bey konfor düşkünlüğü konusundaki düşüncelerini, yemek meselesi aracılığıyla dile getirir.

Yemek için yanlarına aldıkları kalkan balıklarını "lüzumsuz kibarlık" olarak görür ve "Kırlara çıkan bir adam maişet-i beytiyesini terk edip kıra uymalıdır. Kuzu, yumurta, süt, yoğurt, taze peynir, tereyağı, soğan kırdada bulunur, kâfi ve vafidir. Balığın ekli eve bırakılmalıdır." (29) diyerek evdeki her şeyin kırdada aranmaması gerektiğini belirtir.

Uzun yolculukları anlatan seyahatnamelerde, seyyahın kendisinden ziyade farklı mekânlar, sıra dışı ritüeller, günlük yaşamda karşılaşılmayan egzotik meyveler gibi alışılmıştan dışındaki unsurlar; birkaç günlük kır gezintilerini anlatan eserlerde ise tabiat içindeki insanın vaziyeti ve yürüyüşünün kendi yaşantısı öne çıkar. Bunlara uygun olarak seyahatname okurunun beklentisinin olağanüstülüklerle karşılaşmak ve farklı bir kültürün ürünlerini zihninde canlandırarak egzotikliği hissetmek olduğu söylenebilir. Sıradan bir kır gezintisini anlatan metnin okuru ise olağanüstü manzaralarla karşılaşmayı ummaz.

Sonuç olarak Âli Bey'in "küçük bir seyahat" ifadesinin; egzotikliğin sıra dışı unsurlarda ortaya çıktığı, yolculuğun süresinin geniş bir zamanı kapsadığı, okurun beklentisinin uzak ülkeler ve yabancı kültürler olduğu, memleket hasretinin yolculuğa eşlik ettiği "büyük" seyahatlerden ayrı bir kavram olduğu söylenebilir. Rahatlamak amacıyla çıkılan birkaç günlük kısa bir yolculuğu içeren "Küçük Bir Seyahat"te, sıradan unsurlar orijinal bir bakışla egzotikleştirilir. Kır gezisini anlatan bir metni okuyan kişinin arzusunun, metinde tasvir edilen tabiat güzelliklerini hayal etmek ve yazarın deneyimini paylaşmak olduğu söylenebilir.

2.1. Yolculuğun Güzergâhı ve Gezilen Yerler

Âli Bey ile Ahmet Mithat Efendi'nin Beykoz civarında yaptıkları gezinti planlı bir şekilde gerçekleştirilir. Yazar "Küçük Bir Seyahat"ın başında gezi kararının nasıl ve nerede verildiğini anlatır. Buna göre Âli Bey ve ismini belirtmediği arkadaşları, Beykoz gezisine çıkmadan birkaç gün önce Kaymakdonduran mevkiinde eğlendikleri sırada, birkaç gecelik "kır âlemi sefası"na çıkmak düşüncesiyle gezinin yapılmasını kararlaştırır. Plana göre yolculuğa katılan herkes birkaç günlük yiyecek, kıyafet, çatal, kaşık, havlu, sabun gibi lazım olabilecek eşyalarla birlikte gezide bineceği atı hazırlayacaktır. İlk gece Ahmet Mithat Efendi'nin Beykoz'daki çiftliğinde geçirilecek ve ertesi gün kırdada dolaşmaya çıkılacaktır. Gezi sırasında izlenecek güzergâh "Beykoz'dan Riva Deresi'yle Karadeniz sahiline azimet ve Alem Dağı üzerinden avdet etmek" (1) sözleriyle özetlenir.

Âli Bey, Rûmî takvime göre 30 Nisan Perşembe günü, vapurla Beykoz iskelesine indikten sonra at arabasıyla çayıra ulaşır. Burada bir arkadaşıyla buluşur ve hava karardıktan sonra Ahmet Mithat Efendi'nin Akbaba'daki çiftliğine varır. Ertesi gün "altı arkadaş, üç hizmetkâr, bir mekkâreci, iki de eşya yüklü beygir"den (19) oluşan kabile, çiftlikten ayrılarak Serdaroğlu Çiftliği'ni geçtikten sonra Ali Bahadır köyünde öğle yemeği için mola verir.

Âli Bey, Ali Bahadır köyü vesilesiyle tarihî kişilerin isimleriyle anılan yer adlarının telaffuz sırasında farklı biçimler almasını eleştirir. Ali Bahadır köyünün Osmanlı'nın ilk gazilerinden Emir Ali ya da Daz Ali şerefine böyle adlandırıldığını; ancak halk ağzında dönüşüme uğrayarak tanınmaz bir hâle geldiğini söyler. Yazara göre bu durum, milletin kendi kimliğini başka milletler aracılığıyla öğrenmesiyle de yakından ilişkilidir:

"Taharriyat-ı tarihiyemizde bulunarak hazine-i malumatı tezyit ve mazimizi tahkik ve tetkik ile müstakbelimizde ne gibi hüner ve marifetler ibrazına müstait olduğumuzu tebyin etmeye gayret etmiyoruz. Bilakis Ali Bahadır, Emir Ali gibi yek nazarda zıyı gayr-i kabil addolunan yadigârları bile "Albadır"a, "İmralı"ya halt ederek elden geçiriyoruz. Bu gidiş kendimizin kim ve ne olduğumuzu da Frenklerin talimi sayesinde öğrenmek kastını ima ediyor." (Âli Bey, t.y.: 28)

Resim 1: Gezi sırasında takip edilen güzergâh ve ziyaret edilen köyler, Hakkı Tarık Us tarafından 20 Eylül 1940 tarihli *Vakit* gazetesinin ilk sayfasında harita üzerinde gösterilmiştir.

Ali Bahadır köyünden ayrıldıktan sonra, Riva Deresi üzerinde köprü olmadığı için suyun sığ olduğu bölgeden at üstünde geçilir ve Paşamandırası Çiftliği üzerinden Bozhane'ye varılır. Âli Bey gezi boyunca manzarasından etkilendiği yerlerde duraklayarak karşısında bulunduğu tabiatı detaylıca tasvir eder. Yazarın bu tutumu, Paşamandırası Tepesi'ne eriştikten sonra yaptığı betimlemeyle örneklendirilebilir. Ayrıca bu paragrafta okurlardan bahsedilmesi, metnin yayımlanma niyetiyle kaleme alındığını da göstermektedir:

“Arkadaşlarıma anlatamadığım derdi karilerime anlatmak ümidiyle bu kadar tafsilat veriyorum. O tarafa seyahat edecek olanlara mezkûr tepecikte tevakkuf ile doyuncaya kadar etrafı seyir ve temaşa etmesini cidden tavsiye ederim. Bu Paşamandırası Tepesi oldukça geniş olan Riva Deresi ovasının sol cihetini kat eden silsileciktir. Dereye muvazi olan dağın biri güya hararetini teskin için hortumunu suya doğru salıvermiş zannolunur. Her iki cihetine nezareti vasidir. Çünkü ovaya hâkimdir.” (Âli Bey, t.y.: 32)

Âli Bey, Bozhane'ye giderken dereye ıslandığı için buralı olduğunu tahmin ettiği, kendilerine yıllarca hizmet etmiş bir kadın olan Köylü Fatma'nın evine uğrar. Yazar ve beraberindekiler, bir süre dinlendikten sonra Bozhane'den ayrılır; Kılıçlı ve Boyalık hattını takip ederek bir geceliğine konaklamak üzere İzzet Paşa'nın avcı köşküne ulaşır. Evinde misafir olunan İzzet Paşa'nın, Ahmet Mithat Efendi'nin bir av gezisini anlattığı *Sayyadane Bir Cevelan* adlı eserinde “İz... Hazretleri” ifadesiyle geçen Keçecizade İzzet Fuat Paşa (Arıkan, 2019: 358) olması muhtemeldir. Âli Bey, ertesi gün Riva sahilinden Kurtdoğmuş'a kadar gitmeyi düşündüklerini ancak önceki gece yağın yağmurdan çamurlaşan yolların kendilerini bu fikirden caydırdığını belirtir. Bu sebeple güzergâhta değişiklik kararı alarak Kılıçlı'ya döndüklerini; oradan İshaklı, Hüseyinli, Sırıpınar ve Ömerli'ye doğru yola çıktıklarını söyler.

Yazar, gezi sırasında sadece tabiat güzelliklerine dikkat etmez; yerel yönetimin veya yöre halkının kusuru olarak gördüğü eksiklikleri de aktarır. Örneğin Beykoz'da Abraham Paşa Korusu'na girdikleri sırada, Abraham Paşa'nın şahsi gayretleri dışında mahallî idarenin hiçbir eserine rast gelemediklerini anlatarak Bozhane'de dere üzerine o vakte kadar köprü yapılmamış olmasına şaşırır. Uzaktan “bir cennet köşesi gibi arz-ı cemal” eden İshaklı'ya vardıkları zaman ise abdesthaneden çıkan pisliklerin sokaklara döküldüğünü görür ve “Hüsn-i tabiat uyanmadı ise setr-

i avrete mecbur eden adab-ı İslamiye acaba ne vakitten beri uykuya dalmış? Vah, vah, vah!" (Âli Bey, t.y.: 43) sözleriyle köylüleri eleştirir.

Seyahatname yazarları çevreyi betimlerken kendini merkeze alır. Kendi ve öteki arasında yaptıkları karşılaştırma sonucunda bir tahlil ve terkibe ulaşır. Mukayeseler, yazarın özgeçmişi ve bilgi birikimden beslenir (Soydaş, 2016: 715). Âli Bey de eserinde pek çok defa ötekiyle kendini kıyaslayarak bir tahlile ulaşır. Sözelimi Osmanlı toplumunu oluşturan kadın, erkek ve çocukların eğlenme haklarını karşılaştırır. Bunun neticesinde kır gezintilerinin sadece erkeklere mahsus bir eğlence yolu olmadığını, gelenek ve inançları çiğnemenin ailecek yapılabilecek bu gezilerin, eve hapsolmuş kadın ve çocuklar için de faydalı olacağını söyler³; ancak bu noktada toplum baskısından çekinildiğini de dile getirir:

"Zihnimiz hanelerimizde kapalı kalmış olan aziz mahluklara geçti. Çoluk çocuklarla gelip cümlece eğlenmekliğimizin muhassenatını Herkül tasdik etti. Kabiliyet cihetine gelince tereddüt beyan edildi. Çünkü hepimizin hane halkı hakkında icra ettiğimiz muamele yekdiğerinden farklıdır. Kimi harem dairesi haricinde çoluk çocuğun namını anmaz, kimi kırlara beraber alıp götürür ve yanı başında kalabalık olduğuna bakmaz. Bazıları ise birkaç hane halkıyla beraber karışık olarak kırlarda gezip eğlenirler. Lakin bunun ortası neresi? Şer'i şerifin müsaadesi, hududu nerededir? Tayin edecek olursak örf-i beldeye muvafık gelecek mi? Mucibince hareket olunacak mı? Zira şer'i şerifin rehinden sakındığı kadar halkın dilinden sakınıldığı oluyor." (Âli Bey, t.y.: 26)

Yolculuğun ikinci gecesi Ömerli'de köy eşrafından birinin evinde geçirilir. Ertesi gün Çatal Dağı sırtlarından Arif Bey Çiftliği, Koyuncuoğlu Ağılı, Alemdağ Korusu, Taşdelen, Düz Kestane çizgisi izlenerek akşam saatlerinde İncirköy'e varılır. Beykoz'da oturanlarla vedalaşılır ve Âli Bey, bir sandal kiralayarak evine gider. Sonuç olarak 30 Nisan Perşembe [Miladi takvime göre 12 Mayıs] günü başlayan dört günlük gezi, 3 Mayıs Pazar [15 Mayıs] günü sona erer.

2.2. İsmiyle Müsemma Yol Arkadaşları: Âli Bey'in Gözünden Ahmet Mithat Efendi

Âli Bey'in eserlerine bakıldığında, yazarın Batı mitolojisine ilgi duyduğu görülmektedir: Yazarın *Seyyareler* başlıklı mitolojik hikâyesinde, baş tanrı Jüpiter'in insanları mutlu etmek için yedi gezegeni temsil eden tanrıçaları yeryüzüne göndermesi anlatılır. Bunun yanında "Küçük Bir Seyahat" adlı eserinde de Yunan mitolojisinin etkilerine rastlanır. Âli Bey, gezi sırasında kendisine eşlik eden kişilerin gerçek isimlerini kullanmaz; onlara Yunan tarihi ve mitolojisinden uygun gördüğü kahramanların adlarıyla hitap eder. Metnin başındaki "Eşhas" başlıklı bölümde, müstear isimlerle hitap edilen kişilerin gerçek kimlikleri açıklanır. Buna göre, "Prometey" Ahmet Mithat Efendi; "Herkül" Pehlivan Dayday Sadık; "Mentor" ise Sahib Bey'dir. Âli Bey, kendine de Yunan tarihinden bir takma isim bulur: Metnin sonunda yazar olarak gösterilen kişi "Herodot"tur.

Metnin yazarı, kişilerin gerçek kimliklerinin merak edileceğinin farkındadır. Gezinin başında, gece evinde misafir olacağı kişinin rastgele adamlardan olmadığını, yüzyılda bir dünyaya gelen dâhilerden addettiği bu şahsın faziletlerinin saymakla bitirilemeyeceğini söyleyerek okurun

³ Âli Bey'in özel hayatına ilişkin bilgiler oldukça sınırlıdır. Kaynaklarda yazarın Trabzon valiliği sırasında (1890-1892), Harukli isimli bir Rum kıızıyla evlendiği belirtilmekte (Akbulut, 1955: 169); ancak yazarın çocuklarına dair bir bilgiye rastlanmamaktadır. Emir Ali Şahin, Âli Bey'in Trabzon valiliğinden yıllar önce bir evlilik yapmış olabileceği ihtimalini dile getirir (2019: 128). Anadoluhisarı'ndaki Osmanlı Dönemi mezar taşları üzerine yapılan bir çalışmada, Âli Bey'in Trabzon valiliğinden önce, genç yaşta vefat eden Emine Nevin isimli kızının mezar taşı bulunmaktadır. Kitabe üzerindeki "Halep vilayet-i celilesi kapı kethüdası Yusuf Cemil Efendizâde saadetlü Mehmed Ali Bey Hazretleri'nin kerime-i muhteremesi merhume mağfure Emine Nevin Hanım sene 1299 fi 18 safer" (Açıkgöz, 2007: 77) ifadesi, Şahin'in iddiasını teyit eder niteliktedir. Emine Nevin Hanım'ın 9 Ocak 1882'deki vefatı, yazarın Trabzon valiliğinden önce bir evlilik yaptığını göstermektedir. Yazarın biyografisine katkı sağlayacağını düşündüğümüz için bu bilgiyi belirtmek istedik.

merak duygusunu harekete geçirir. Ancak yazar, bahsettiği kişinin kim olduğunu söylemeye hiç de istekli değildir:

“Bu zatın kim olduğunu merak edeceksiniz, bilirim. Teessüf ederim ki merakınızı teskin etmeye müsaraat etmeyeceğim. İsterseniz hodbinliğime, huysuzluğuma veriniz. Yine söylemeyeceğim. Lakin arkadaşlarımı yekdiğerinden tefrik edebileniz için kendilerini Yunan tarihinin kahramanlar devrinden mehuz isimlerle yad edeceğim. Vereceğim isimler rastgele olmayıp az çok müsemmalarına münasip olmasını iltizam edeceğimden, malumat-ı tarihiyenize müracaat edebilirsiniz.” (Âli Bey, t.y.: 4)

Arkadaşlarına Türk tarihinden isimler vermemesi hususunda yazarın iki gerekçesi vardır: “Biri zaten hurafat-ı Yunaniye’nin edebiyat-ı âleme tefrik kabul edemeyecek derecede kuvvetli olarak girmiş bulunmasıdır. Diğeri dahi birtakım manasız zanniyat ve tahminata meydan bırakmamak istediğimdendir.” (4-5). Âli Bey, okura seslenerek kendi tavrının yazar huysuzluğundan kaynaklandığını bildiğini söyler. Ancak okurların bu huysuzluğu baştan kabul edip düşünce silsilesini takip ettiklerinde arkadaşlarını tanıyabileceğini belirterek onlarla bir nevi antlaşma yapar.

Âli Bey, “Prometey” adıyla tanıtacağı Ahmet Mithat Efendi’yi anlatmadan önce Promete’nin mitolojik öyküsünü özetler: Kaf Dağı’nda zincirlerle kayaya bağlanmış bir adam olan Promete’nin ciğeri, kıskanç Jüpiter’in [Zeus] hükmüyle korkunç bir kuş tarafından her gün koparılmaktadır. Promete “Yupiter’in gazap ve mücazatına beniâdemın şükranını tercih etmiş, ateşi tabakat-ı semadan ruy-ı zemine inzal ederek beşeriyeti ihya eylemişti” (5). Acı çeken Promete, ıstırabına rağmen insanlığa ateşi armağan ettiği için gururludur; Zeus ise intikam almasına rağmen Promete’nin gururu sebebiyle galibiyet zevkinden mahrum kalır. Âli Bey daha sonra “Evet, Prometey, bu gece ocağına sığınacağımız Prometey, dağ başına merbut ise de zincirle değildir, kendi ihtiyarıyladır.” (6) sözleriyle Ahmet Mithat Efendi’nin Akbaba’daki çiftliğini kastederek, ateşi tanrılardan çalıp insanlara armağan eden Yunan mitolojisinin Promete’sinin tasvirinden, medeniyet hazinesinden elde ettiklerini kendi halkının üzerine serpen Prometey’in –yani Ahmet Mithat Efendi’nin– tasvirine geçer:

“Bizim Prometey bir şahıs addolunamaz. Müntehap on şahıs cemetseniz yine Prometey’in cami olduğu sıfat-ı mütenevviayı toplamış olamazsınız. Darwin’in, Bukel’in nazariyat-ı cüretkâranesine ilk evvel hasr-ı enzar eden odur. Nakliyat-ı milliyemize yan bakan ecanibe dil yutturmaya ilk müsaraat eden yine odur. Asar-ı sanatta ve mütenevviasıyla “üstat” ve “edip” unvanına ilk müstahak olan odur. Dilerse kalemini büyütüp kalın tarafını çevirmeye muvaffak olan yine odur. Ulum ve fününun her biri o kadar vasidir ki birinin hafaya ve mezayasına tekml vakıf olmak için bir adamın ömrü kifayet etmez. Prometey’in bahsinden kurtulmuş bir meziyet-i ilmiye ve feniye kalmamıştır. Bu hâl mektebin dört duvarı arasında talim ettiğimiz nazariyata muvafık değildir. Fakat meydan-ı hayat ve maişette hakikat şeklinde arz-ı vücut eyliyor.” (Âli Bey, t.y.: 7)

Yazarın ilerleyen satırlarda, Prometey hakkında yaptığı “Akvam-ı Osmaniye’nin Hâce-i Evvel’i lakabına elyak gördüm.” (8) yorumu, Ahmet Mithat Efendi’nin gerçek kimliğini açıklayan bir ipucu olarak okunabilir.

Âli Bey Ahmet Mithat Efendi’yle karşılaşmadan önce, Mentor takma adıyla metinde yer alan Sahib Bey’den Hâce-i Evvel’in özel hayatına dair bilgiler alır. Yazarın Akbaba’daki çiftliğinden Beykoz iskelesine gelinceye kadar yanına aldığı tüm parayı sadaka niyetiyle dağıttığını, bu yüzden pek çok defa cebinde vapur ücreti kalmadığı için çevresindekilerden borç para aldığını öğrenir. Daha sonra Ahmet Mithat Efendi’yle ilk defa yüz yüze gelen Âli Bey, yazarın sevgiden ziyade hürmetle karışmış bir çekince uyandırdığını dile getirir ve “Seyahatte refakatin ehemmiyeti derkârdır. Belki dört gün sonra hakkındaki fikrimi tamamen tebdil etmiş olacağım.”

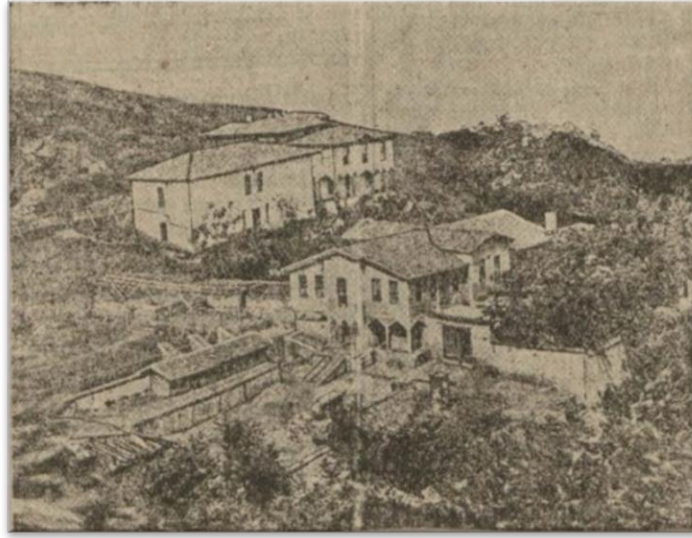
(9) diyerek bir anlamda okuru meraklandırmayı sürdürür. Yazar, Ahmet Mithat Efendi'nin Akbaba'daki çiftliğine gittiklerinde, dağ başındaki evin salonunda yer alan sanat eserlerini görüp şaşkına döner. Bu manzarayı Ahmet Mithat Efendi'nin hem Doğu'yu hem de Batı'yı anlayarak bir senteze ulaşmasıyla açıklar:

"İstidat-ı fitrisi na-mahdut olan Prometey'in hayat ve maişetinde ittirat bulunamaz. Ziyayı zulmete karıştırmak, siyah ile beyazı imtizaç ettirmek, zıddiyeti cem eylemek ancak ona vergidir. Hanesinde bile Avrupa ile Asya ittifak ederek cazip bir aheng-i saadet teşkil eylemiştir. Teessür ve tahayyürümü müşahede eden Prometey, yaşayışının maddiyat ve maneviyatı hakkında bazı malumat vererek merakımı büsbütün tahrik eyledi. Hissettim ki ukala-yı Garbiye'nin asırlardan beri uğraşarak halledemedikleri birtakım mesail-i mühimme-i medeniye-yi nizam-ı tahta kuracak usul şu dağ başına çıkmış kulübede keşif ve taharri olunmuştur." (Âli Bey, t.y.: 14)

Âli Bey, Hâce-i Evvel'in hanesinde olduğu gibi özel hayatında da Doğu ve Batı'nın sentezi hususunda bir dengeye vardığını belirtir. Metne eklediği bir dipnotta bu durumu "Biri Müslüman diğeri Hristiyan olmak üzere iki haremi birçok seneden beri kemal-i imtizaç üzere yaşıyorlar ve çocuklarını terbiye eyliyorlar." (14) sözleriyle dile getirir.

Akbaba'daki çiftlik evinde kalacak herkes için ayrı yerler hazırlandığını söyleyen Âli Bey, Ahmet Mithat Efendi'nin bekâr odasında kalacağı için içlerinde en bahtiyarlarının kendisi olduğunu ifade eder. Âli Bey'in odadaki gözlemleri, Ahmet Mithat Efendi'nin oryantalist eserlere karşı olan tavrını yansıtmaya bakımdan da dikkate değerdir:

"Yataklığın etrafına dizilmiş kitaplara elimi uzattım. Kimi açık, kimi de yarı kapalıydı. En göz önünde bulunanlar Şark ahvali hakkında Garp'ın cahilane taarruzatını mübeyyendi. Onları mütalaa eden fikrin teessüratını zapta muktedir olamadığını kenarlarını işgal eden taaccüp ve istifham işaretleri ile şiddetli cümlelerden müstebandı. Bunları tezyinat-ı mahsusa makamında kabul ederek takdis ettim." (Âli Bey, t.y.: 14)

Resim 2: 24 Eylül 1940 tarihli *Vakit* gazetesinde, Ahmet Mithat Efendi'nin Akbaba'daki çiftliğinin fotoğrafı yer almaktadır.

Âli Bey gezi boyunca Ahmet Mithat Efendi'nin yapılan şakalardan rahatsız olduğunu belirtmekten geri durmaz. Özellikle metinde Herkül takma adıyla anılan Pehlivan "Dayday" Sadık Bey'in Ahmet Mithat Efendi'ye yönelik esprilerinin yazarı fazlasıyla sinirlendirdiğini söyler. Ayrıca Âli Bey, Ahmet Mithat Efendi'nin Beykoz'daki bir diğerk mülkü olan Serdaroğlu Çiftliği'nde kendisinin yaptığı bir şakadan dolayı Hâce-i Evvel'e karşı mahcup olduğunu belirtir:

“Keçiler boynuzları ile vücutlarını kaşıyorlardı. Uyuzluğa emare demektir. Herkül dahi muttasıl kaşındığından, kaşınmasının sebebini şimdi anladım. ‘Meğer içtiği süt uyuz keçilerin sütü imiş!’ dedim. Bunu söylerken çiftliğin Herkül’ün olmayıp Prometey’in olduğunu unutmuştum. Yani baltamızı taşa vurduk. Bilhassa Herkül’ün latifelerinden iyice huylanmış olan Prometey’in alınmaya hakkı vardı. Çünkü yeni misafiri bulunan ben dahi hücum eden düşmana iltihak etmiş oldum. Tamiri müşkül olduğu için boynumu bükmeye mecbur oldum.” (Âli Bey, t.y.: 21-22)

Âli Bey’in Ahmet Mithat’ı değerlendirirken tarafsız davrandığı, onun olumlu tarafları kadar gezi esnasında haksız bulunduğu olayları da dile getirmekten çekinmediği söylenebilir. Sözelimi yolculuğun muzip kişisi Sadık Bey ahırında cins atlar besleyen, ancak günlük işlerde kullanmak için herhangi bir atı bulunmayan Sahib Bey’le alay eder ve bu sözler, Ahmet Mithat Efendi tarafından münasebetsiz bulunur. Âli Bey, tartışmada Sadık Bey’in tarafını tutarak Ahmet Mithat Efendi’nin sinirinin yerinde bir davranış olmadığını belirtir: “Prometey’in hiddeti o kadar beca olmadığı gibi Herkül’ün itirazı dahi na-beca değildi.” (24). Gezinin ikinci gününde Sadık Bey’in şakalarından rahatsızlığını tekrar dile getiren Ahmet Mithat Efendi, Âli Bey’e göre bir nebze de olsa kusurludur. Âli Bey de Sadık Bey’in şakalarının bazen sınırı aştığı konusunda Ahmet Mithat Efendi’yle hemfikir; ancak hem kendisinin hem de Ahmet Mithat’ın bu şakaları zaman zaman teşvik ettiklerini belirtir. Şakayı yapan kadar ona sevk ettirenin de sorumluluğu olduğunu “Herkül söylemekle mesul ise cümlemiz de söylemekle mesulüz demektir.” (50) sözüyle dile getirir. Benzer bir durum, İshaklı köyüne gidildiği sırada da yaşanır. Evlerden çıkan atık suyun sokağa salındığını gören Ahmet Mithat Efendi, yolda gördüğü bir köylüye “Bu nasıl Müslümanlık? Bu nasıl insanlık?” (44) diyerek hücum eder. Âli Bey, bu esnada Ahmet Mithat Efendi’nin kendisini kaybettiğini vurgular ve köylülerden sonra, Tahsin Bey’i -metinde gerçek ismiyle zikredilen ancak hakkında detaylı bilgi verilmeyen bir şahıs- haksız yere azarladığını sözlerine ekler:

“Tahsin fena halde sıkıldı. Mukabeleye davrandı. Sükût işareti verdim. Dinledi. İshaklı’yı pislik götürüyorsa Tahsin’in ne kabahati olabilir? Burasını pek de anlayamadığımız cihetle ihtiyar-ı sükût ettik. Meğer Prometey dün akşamdan beri bulutlarını toplamakla meşgul imiş. Şu fırtınanın mebdei uzakta imiş. Akşama kadar Prometey’in kubbe-i seması kara bulutlardan kurtulamadı. Hüseyinli’de, Sırapınar’da, Ömerli yolunda, ertesi sabahın çay meselesinde, ta Alem Dağı’na kadar mağmumluk devam etti. Muharriki hamiyet-i insaniyetkârane olduğu için mazarratı bize dokunan o şiddetli takdis için tereddüt etmedik.” (Âli Bey, t.y.: 44)

“Küçük Bir Seyahat”te Ahmet Mithat Efendi’nin dışında müstear isimle yer alan iki kişi daha vardır. Metnin başındaki eşhas bölümünden anlaşıldığı üzere “Herkül”, Dayday Sadık da denilen Pehlivan Sadık Bey; “Mentor” ise Sahib Bey’dir.

Pehlivan Sadık Bey, Yunan mitolojisinin Herkül’ü gibi kuvvetiyle tanınan ve özgüvenli pek çok pehlivanı güreşte yenmiş bir kişidir. Gezi sırasında söylediği şarkılar, yaptığı espriler ve el şakalarıyla Sadık Bey’in kafilenin muzip karakteri olduğu söylenebilir. Âli Bey, Sadık Bey’i tasvir ederken arkadaşının kişiliğine uygun düşecek mizahi bir dile başvurur. Dizleri ağrıdığı için mum yağı kullanan Sadık Bey’in bu davranışı, yazar için bir eğlence vesilesidir:

“Bizim Herkül dahi el şakasında bulunacak olursa mazhar-ı iltifatı olan bedbaht yalnız keten tohumu lapasının veya mum yağı ve hava civa muşambasının istimali ile dünya misafirliğini muhafaza edebilir ise kendini bahtiyar bilmelidir. Yazla Çayırı’nda omuzlarımı okşamıştı. Haftası geçmişken hâlâ üzerimden mum yağı kokusu geçmedi.” (Âli Bey, t.y.: 16)

Sadık Bey kuvveti kadar oburluğuyla da karikatürize edilir. Kuzuyu âdeta bir piliç gibi yiyen pehlivan, arkadaşlarından birinin zamanında yediği at pastırmasını hatırlayarak bindiği hayvanın kulağını ısırma kalkışır. Yazar, esprili diliyle Pehlivan Sadık Bey’i “Bizim Herkül’ümüz işte

böyle bir Herkül-i ekûldür." (16) cümlesiyle anlatır. Âli Bey, gezi boyunca yaptığı şakalarla Ahmet Mithat Efendi'yi bunaltıp hiddetini üzerine çeken Sadık Bey'i savunmaktan geri durmaz. Metindeki komik olayların çoğunlukla Sadık Bey'in aracılığıyla yaşandığını söylemek mümkündür. Örneğin bir çoban köpeğinin çenesindeki tüyleri İngiliz sakalına benzeten Sadık Bey, "Yeni akıllılar mukallitlerini kelplerine de talim etmişler. Hep boş emek. İngiliz sakalını kurt tanır mı?" (22) diyerek espri yapar. Âli Bey kendi sakalını da düşünerek "Bu 'yeni akıllılar' cümlesine benim de dâhil bulunduğuma şüphe yoktur." (22) sözüyle espriye katılsa da Ahmet Mithat Efendi, Sadık Bey'i yersiz dokundurmaları yüzünden eleştirir.

Kimliği gizlenen bir diğer kişi, metinde Mentor adıyla anılan Sahib Bey'dir. Sahib Bey, Telemak'ın Mentor'undan daha zeki bir kişi olarak gösterilir. Gezide ara sıra şakalara ortak olsa da genellikle ağırbaşlılığını koruyan Sahib Bey, cins kısıraklar yetiştiren bir kişidir. Âli Bey'in yolculuk sırasında manzarayı seyretmek için duraklaması arkadaşları tarafından hoş görülmezken bir tek Sahib Bey, yazarın o esnada tabiatın keyif almak için vakit geçirdiğinin farkına varır. Yazar "Yalnız âkil Mentor'un nazar-ı tahsinine nail oldum. Bu bana kâfiydi." (21) sözüyle hem memnuniyetini hem de Sahib Bey'e verdiği değeri dile getirmiş olur.

Âli Bey eserinde yol arkadaşlarının kişilik özellikleriyle örtüşen müstear isimler kullanır: Halkı eğitime misyonuyla tanınan Ahmet Mithat Efendi, ateşi Olimpos'tan çalıp insanlara armağan eden Prometey adıyla okurun karşısına çıkar. Kuvvetli bir vücut yapısına sahip olan Pehlivan Sadık Bey, Yunan mitolojisinin kahramanı Herkül'dür. Ağırbaşlı bir kişi olarak tanıtılan Sahib Bey ise Odysseus'un dostu ve ayrıca tanrıça Athena'nın Telemakhos'a yol göstermek için zaman zaman kılığına girdiği bir kişi olan Mentor ile temsil edilir. Âli Bey, arkadaşlarına Yunan mitolojisinden temsilciler bulduğu gibi, kendisini temsil edecek kişiyi de Yunan tarihinden seçer: Eserin sonunda yazar olarak gösterilen kişi Herodot'tur.

Sonuç

Sonuç olarak "Küçük Bir Seyahat"ın ilk olarak Mizancı Murat'a atfedilmesine karşın, Âli Bey'in biyografisiyle tutarlı ipuçları, üslup, içerik gibi metin içi göstergeler ve Muallim Cevdet'in yazma üzerine düştüğü not gibi metin dışı unsurlar incelendiğinde, eserin Âli Bey'e ait olduğu iddiası son derece güçlüdür. Metnin iki farklı yazara atfedilmesinin nedeni, yukarıda bahsedildiği üzere, eserin muhtemelen en az iki adet nüshasının bulunmasıdır. Edebiyat tarihlerinde yer almayan bir metin olmasının yanında "Küçük Bir Seyahat", geziden önce Direktör Âli Bey'i Akbaba'daki çiftliğinde ağırlayan ve ona yolculuk boyunca refakat eden kişinin Ahmet Mithat Efendi olması nedeniyle de önem taşımaktadır. Eserde yolculuğa katılanların çoğu, Yunan mitolojisindeki kahramanların adıyla temsil edilir. Âli Bey, kültür ve edebiyat alanındaki emeklerinden ötürü saygı duyup öncü olarak gördüğü Ahmet Mithat Efendi'ye "Prometey" ismiyle seslenir. Âli Bey, Hâce-i Evvel hakkında edindiği izlenimlerini aktarırken övgü dolu ifadelerle başvurur; ancak öte yandan gezi sırasındaki bazı davranışlarından ötürü Ahmet Mithat Efendi'yi eleştirmekten çekinmez. Tüm bunlar yazarın değerlendirmelerinde yansız bir tutumla hareket etmeye çalıştığını göstermektedir.

"Küçük Bir Seyahat", seyahatnamelerin genel yapısı ve Âli Bey'in İstanbul'dan Bombay'a kadar uzanan seyahatinin konu edildiği *Seyahat Jurnalî* adlı eseriyle karşılaştırıldığında birtakım farklılıklar gösterir. Bu anlamda Âli Bey'in "mühim" seyahatler ve "küçük" seyahatler hakkındaki yorumu, seyahatname türündeki metinlerin tür içi sınıflandırmaları bakımından fikir vericidir. Seyahatname türünde kabul edilen metinler değerlendirilirken genellikle seyahat edilen coğrafya -yurt içi veya yurt dışını anlatan seyahatnameler- ya da seyyahın kimliği -flanör, turist vb.- merkeze alınarak ayırım yapılır. Bunlara ek olarak Âli Bey'in fikirlerinden ve farklı tarzdaki

yolculuklarını anlattığı seyahatname türündeki iki eserinden hareketle, yolculuğun süresinin de metinlerin yapısını etkilediği sonucuna varılabilir. Buna göre uzak diyarlara yapılan yolculuklarda egzotiklik, seyyahın yabancı olduğu kültür ve coğrafyadan doğar. Yolculuğun süresinden dolayı daha fazla eylem barındıran metinlerde yazar, yaşadığı muhit için olağan dışı kabul edilecek deneyimler yaşar ve genellikle deneyimlerine memleket hasreti eşlik eder. Seyahat vasıtası çoğu zaman, menzili uzun seyahatleri anlatan eserlerde ziyaret edilen yerler kadar önem taşır. “Küçük Bir Seyahat” gibi evden birkaç günlüğüne uzaklaşılarak yapılmış gezintileri anlatan metinlerde ise egzotik, olağan şeylerin yeni bir gözle görülmesiyle ortaya çıkar. Bu tarz metinlerde, yolculuğa memleket hasretinden ziyade yaşanan muhitten uzaklaşma arzusunun eşlik ettiği ve yürüme eyleminin başlı başına bir amaç olduğu söylenebilir.

Kaynakça

- Açıkgöz, Y. (2007). *Anadoluhisarı Osmanlı Dönemi Mezar Taşları Kitabelerinin Dil İncelemesi*, (Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul). Erişim adresi: <https://tez.yok.gov.tr/>
- Akbulut, Ö. (1955). *Trabzon Cumhuriyetten Evvel Tarih ve Valiler*, Trabzon: İstikbal Matbaası.
- Âli Bey (1314). *Seyahat Jurnalı: İstanbul'dan Bağdat'a ve Hindistan'a*, İstanbul: Rauf Bey Kütüphanesi.
- Âli Bey (t.y.). “Küçük Bir Seyahat”, İBB Atatürk Kütüphanesi. Muallim Cevdet. No. MC_Yz_K.000041, 29 yk.
- Arıkan, M. (2019). “Keçecizade İzzet Fuat Paşa Biyografisine Katkı Beş Yıl Sonra Doğmak Üç Yıl Önce Ölmek”, *Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı*, 17 (27), 335-371. DOI: 10.17518/canakkalearastirmalari.661209
- Asiltürk, B. (2009). “Edebiyatın Kaynağı Olarak Seyahatnameler”, *Journal of Turkish Studies*, 4 (1), 911-995. DOI:10.7827/TurkishStudies.569
- Banarlı, N. S. (1983). *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi* (2. Cilt), İstanbul: Millî Eğitim Basımevi.
- Bauman, Z. (2000). *Postmodernlik ve Hoşnutsuzlukları*, çev. Türkmen, İ., İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Borm, J. (2016). “Defining Travel: On the Travel Book”, *Travel Writing and Terminology. Perspectives on Travel Writing* (ed. Hooper G. ve Youngs T.) içinde (ss. 13-26). New York: Routledge.
- Botton, A. (2018). *Seyahat Sanatı*, çev. Bayer A.S., İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Çatma, B. (2021). “Abdurrahman Âdil (Eren)’in Osmanlı Matbûat Âlemine Dair Hâtıraları”, *Tarih ve Gelecek Dergisi*, 7 (2), 636-654. DOI: 10.21551/jhf.905224
- Dinç Kurt, Y. (2008). *Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatında Gezi Türünün Gelişimi (1920-1980)*. (Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara). Erişim adresi: <https://tez.yok.gov.tr/>
- Gökçek, F. (2022). *Çalışmaya Vakfedilen Bir Hayat Ahmet Mithat Efendi*, İstanbul: Türk Kültürüne Hizmet Vakfı Yayınları.
- Gros, F. (2017). *Yürümenin Felsefesi*, çev. Ulutaşlı, A., İstanbul: Kolektif Kitap.
- Karaalioglu, S. K. (1982). *Türk Edebiyatı Tarihi* (2. Cilt), İstanbul: İnkılâp ve Aka Kitabevleri.
- Kılıç, M. M. (2020). *Yeni Türk Edebiyatında Bir Edebî Tür Olarak Gezi*. (Yüksek Lisans Tezi, Mersin Üniversitesi, Mersin). Erişim adresi: <https://tez.yok.gov.tr/>
- Kocatürk, V. M. (1964). *Türk Edebiyatı Tarihi*, Ankara: Edebiyat Yayınevi.
- Le Breton, D. (2019). *Yürümeye Övgü*, çev. Yerguz, İ., İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Muallim Cevdet, “Muallim Cevdet Yazmaları Tesbit Fişleri”, İBB Atatürk Kütüphanesi. No. Bel_Yz_K.000735, 181 yk.
- Okay, M. O. (1997). “Hâtırat”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim adresi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/hatirat>
- Özgül, M. K. (2011). “Demir Asâ Demir Çarık”, *Hece Gezi Özel Sayısı* içinde (ss. 6-28). Ankara: Hece Yayıncılık.
- Soydaş, H. (2016). “Gautier’in İstanbul ve Haşim’in Frankfurt Seyahatnamesi Adlı Eserleri Üzerine Edebî Bir Tür İncelemesi: Gezi Yazısı”, *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim (TEKE) Dergisi*, 5 (2), 705-719. DOI: 10.7884/teke.611

- Şahin, E. A. (2019). *Tanzimat Dönemi Türk Tiyatrosu Etrafında Direktör Âli Bey'in Hayatı, Eserleri ve Edebi Kişiliği*. (Doktora Tezi, Trakya Üniversitesi, Edirne). Erişim adresi: <https://tez.yok.gov.tr/>
- Us, H. T. (1940). "Beykoz Köylerinde Bir Gezintinin Hikâyesi", *Vakit*. 19 Eylül-14 Birinciteşrin [Ekim]. (24 bölüm).